

ROMÁNIA LÉTREJÖTTE

VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSE ÓTA a román történetírás szép munkát fejtett ki. Piacra került Xenopol régebbi, nagy standard román történelmének új, átdolgozott kiadása; Filippide tollából a románok eredetéről szóló 900 oldalas kötet s a négy román egyetem buzgó detail-munkát fejt ki a román történelem minden terén. Alinkét különösen a kolozsvári román egyetem munkássága érdekelhet, melynek történelmi fakultása évről-évre adja ki „munkálatait“, tele erdélyi tárgyú, sokszor magyar vonatkozású tanulmánnyal. A Hóra-lázadásról, Axentye Szever életéről, Giuresco tanárnak „A régi erdélyi román-ságról“ szóló munkálatai mind olyan dolgok, melyekkel nekünk is foglalkoznunk kellene.

Ezeknél is közelebb érint minket a román történelem legújabb korszaka, a múlt század közepétől kezdve. „Nagyrománia“ megalakulásának csak katonai története van meg, Kiri{escu tollából, de a nemzetiségi törekvések, a fejedelemségek uniójának, az egységes román állam megalakulásának — tehát a trianoni felosztás előzményeinek — történetét a román történetírók egyelőre elhanyagolták. A világháború előtt jelent meg pár akta- és dokumentumgyűjtemény, I. Carol király iratainak egy hiányosnak látszó kollekciója; Xenopolnak néhány kitűnő és Jorgának pár felületes munkája; Brătianu Györgynek egy érdekes tanulmánya az orosz-román határ alakulásáról a berlini kongresszus idejében, de e korszakok legfontosabb fázisát, a két román fejedelemség egyesülését a legutóbbi időben külföldi írók méltatták figyelemre. Három éve, hogy egy angol munka jelent meg „Moldova és Valahia egyesüléséről“;¹ a múlt év folyamán egy másik hatalmas, eredeti, bécsi, berlini, párizsi, londoni állami levéltári kutatásokra támaszkodó szintén angolnyelvű mű Riker texasi egyetemi tanár tollából: „Románia létrejötte“, amely ezidőszerint e korszak diplomáciai történetének standard munkájául tekinthető;² és 1930-ban egy vaskos kötet francia okmánygyűjtemény a Hohenzollem-kandidatura előzményeiről.³ E munkák után ma már tisztán állanak előttünk azok az események, amelyeknek a mai román állam létrejöttét köszöni és melyek oly nagy befolyással voltak a román irredenta fejlődésére.

¹ W. G. East: *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859.* Cambridge, The University Press, 1929.

² T. W. Riker: *The Making of Roumania.* Humphrey Milford, London, 1931.

³Paul Henry: *L'Abdication du Prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollem au trone de Roumanie.* Paris, Alcan. 1930. Még 1919-ben a referendumokról írott nagy monográfiájában Miss Wanbaugh közölte a moldovai és valahiai népszavazásokra vonatkozó okmányokat.

A KÖNYVEK MINDHÁRMA DIPLOMÁCIAI TÖRTÉNET: mindhárom csak pár év történetével foglalkozik s minket talán legjobban abból a szempontból érdekelnek, hogy világosan látható belőlük az az alacsony politikai és kulturális nívó, melyen a fejedelemségek román népe a XIX. század második felében volt s amelyen — hozzá tehetjük — alig emelkedett felül akkor, mikor Trianon a román királyság karjába dobta Erdélyt; s látjuk azt a tényt, hogy az egységes Romániát nem a román nép heroikus és becsületes küzdelme, nem is Európának a románság iránt érzett szimpátiája, hanem a hatalmak féltékenykedése és intrikái hozták létre.

„A hatalmak“ — írja Riker — „a románokat nem tekintették olyan vonzó népnek, mint amilyenek a tizenkilencedik század romanticizmusa például a lázadó görögöket tartotta; Nyugat-Európa nem törődött a két dunai fejedelemséggel. Az ok (a hatalmak közbelépésére) az volt, hogy a román kérdés — ahogy távoli kérdésekkel gyakran történik — a szembenálló hatalmak erejének próbakövévé lett. A hatalmak nem bírtak egy nemzetközi problémát anélkül megoldani, hogy érdekük, becsületük^E ne hajtotta volna odáig, ahol kis ellentétek nagyokká fajulnak.“

Csakhogy a fejedelemségek esetében nem „kis ellentétekről“, hanem egy súlyos problémáról volt szó, melynek centrumába a románság földrajzi helyzeténél fogva került. Az egész tizenkilencedik század folyamán — írta egy nemrégien megjelent essayjében Maurois — az angol államférfiak abban az üldözési mániában szenvedtek, hogy Oroszországot mindenütt az Indiába vezető utakon látták. A román vonatkozásban ez nem volt üldözési mánia. A két román fejedelemség csakugyan ott volt Oroszországnak Konstantinápoly s azon túl az indiai tengerek felé vezető útjában; ott volt a két fejedelemség rendezetlen, labilis államjogi és nemzetközjogi helyzetben: századok óta török szuzerénitás, a krimi háborút megelőző évtizedekben orosz, a háború óta osztrák megszállás alatt s amikor a háború után kongresszusra ültek a hatalmak, a keleteurópai viszonyok rendezésének keretében a két fejedelemség helyzetébe botlottak.

A román politika — amennyi abban az időben, a tizenkilencedik században orosz és osztrák vagy török megszállás alatt lehetett — éretlen és erélytelen volt. Valamelyes alkotmányt az oroszoktól kaptak a fejedelemségek, amelyet most hálátlanul emlegetnek. A negyvennyolcas eszmék, melyek Magyarországon és másutt annyi vérbe kerültek, a románságot alig érintették. Csináltak valami alkotmányt Izlában, de a bukaresti és jaşsy-i forradalom — írja Riker — nem volt több egy víg operánál. A vezetők tudták, hogy eredményt csak külső segély melleit érhetnek el, de elkövették minden forradalom hibáját, hogy összeveszték végcéljuk felett. Tudták, hogy vagy a török, vagy az orosz, vagy az osztrák meg fogja támadni őket s bevonul a fejedelemségekbe, de fegyveres ellenállásra egy pillanatig sem gondoltak: mártírvér nem szentelte kalandjukat. Egyetlen jelentősége a gyatra mozgalomnak az volt, hogy kiképződött egy liberális párt magva, mely később nagy szerepet játszott az ország történetében. A román politika fejlődésében forradalmi eszméknél, izlazi alkotmánynál, pártszületésnél, mindennél nagyobb jelentőségű volt a nemzeti egyesülés eszméje, egyelőre — mint lehető politika — a két fejedelemség uniója.

Az uniót, mint célt, tulajdonképpen az oroszok által a fejedelemségekre oktrojált alkotmány, a Regulament Organic, jelölte meg:

„A két fejedelemség lakosságának eredete“ — mondja a 425. szakasz — „vallása, szokása, nyelvének egysége, közös szükségleteik egy bensőséges uniónak nemcsak elvét, hanem elemeit is magukban foglalják, aminek létrejöttét csak esetleges és másodrendű körülmények gátolják. A két fejedelemség uniójának üdvös hatása nem kétséges.“

A gondolat tovább élt a negyvennyolcas játék-forradalom emigránsai, Brátianu, Jon Ghica, Davila között, akik, mint Xenopol írja a román pártokról írt könyvében, inkább voltak nacionalisták és román imperialisták, mint liberálisak. „Lassankint“ — mondja Riker — „a két fejedelemség uniója egy fejedelem alatt a román politikai mozgalmak vezéreszméje lett.“ A román liberálisok célja nem is állt meg az uniónál. Abban a memorandumban, melyet Jon Brátianu III. Napoleon elé terjesztett, a „dunamenti egységes román állam fontosságáról“ beszélt, a „Republica romána“ lapjain pedig 1853-ban ezt írta:

„Testvérek, készüljetek a nagy és szent órára, amely nincsen messze.

Ne csináljatok semmit, ne fogadjatok el semmit egy szabad, egységes és oszthatatlan Románián kívül. Ne felejtétek, hogy nemzetiség nem fejlődhetik idegen malom alatt. Különösen hozzátok intézem szavamat, román testvéreim, Ausztriában ...

Ausztria és Oroszország nem fog addig nyugodni, míg sziklát nem gördít a sírra, mit minden nemzetiség, elsősorban a mi számunkra ásott... E két állammal szemben csak egy érzés legyen: a gyűlölet. Utasítsatok vissza mindent, ami tőlük jön, mert álnok csapda, halálos méreg az, ami megöli benneteket.

Testvéreim! a Tiszától a Fekete-tengerig és a Dunától a Dnyeszterig, ne felejtétek éjjel-nappal, hogy boldogulásunk csak az összes 10 milliónyi román nép idvességében van. Ne felejtétek, hogy a román lélek csak a nemzeti egységben nyilvánulhat meg.“

Mikor később Brátianu Hohenzollern hercegnek, a későbbi I. Carol királynak felajánlta a román koronát, egy olyan térképet mutatott neki, amelyen Erdély, a Bánát, Bukovina és Besszarábia a román állam területétül volt feltüntetve. „S az események“, fűzi ennek elbeszéléséhez Paul Henry, „megmutatták, hogy neki volt igaza.“

A KÉT FEJEDELEMSÉG közjogi helyzetének rendezése a különböző európai hatalmak szempontjából természetesen különböző megoldást követelt. Azok az államok, amelyek az orosz befolyást ki akarták zárni a Balkán félszigetről, a román unió megakadályozását és Törökország integritásának fenntartását tartották jó politikának; a többi hatalom vállalhatta a román egység és függetlenség eljövételét, ami első lépés lesz az európai Törökország megbontására. Ennek megfelelően egyik oldalon állt Ausztria, Anglia és Törökország, a másikon Francia-, Orosz-, Poroszország és Szardínia.

A francia közvélemény különböző behatások alatt állt. A franciák elhitték, hogy a moldva-valahok „latin nép“, ginte latina, testvérenemzet, melynek törekvéseit, tehát unióját is, pártfogolni kell. E romantikus érdeklődésnél is nagyobb jelentősége volt III. Napoleon állítólagos ragaszkodásának egy „absztrakt ideálhoz“, mint Riker a

nemzetiségi elvet hívja, amelynek alapján császár és kormánya a román unió előharcosaként szerepelt. »Car la France«, írta Costache Negri Cuza fejedelemnek, „est le pays désintéressé et généreux qui tend le main aujourd’hui aux nationalités.“ Persze Negri nem tudta, hogy a császár „ideálja“ a román esetben annyira újkeletű volt, hogy előbb a két fejedelemséget többször Ausztriának ajánlta fel cseréül, ha lemond Szardínia javára Lombardiáról és Veneziáról.

A francia állásponthoz csatlakozott Poroszország és Szardínia és természetesen Oroszország, amelynek elsőrangú érdeke volt Törökország megbontása. Akkor még nem látta volt előre, hogy hatvan év múlva megalakul Nagyrománia és jobban útjában lesz, mint volt a beteg Törökország.

Hogy Törökország a románság kedvéért nem volt hajlandó öngyilkosságot követni el, az természetes volt és természetes volt az is, hogy Anglia, bár kezdetben nem ellenezte az uniót, lassanként rájött, hogy egy kis román állam kevésbé tud Oroszországnak ellenállani, mint egy nagy török birodalom s ragaszkodott Törökország integritásához. De a hatalmak között az unió legélesebb ellenzőjeképpen Ausztria lépett fel.

„Mint a fejedelemségek szomszédja“ — írja Riker — „s a Duna folyása által arra kényszerítve, hogy érdekszféráját kelet felé terjessze, Ausztria régtől fogva gazdasági befolyásának körébe vonta a román tartományokat és minden többi államnál több tőkét fektetett beléjük. Az osztrák okkupáció alatt új utakat építettek a hegyeken át, rendszeresen fejlesztették a dunai hajózást, távíróösszeköttetések létesültek, — mind - olyan dolgok, amik kétségtelenül a tartományok további gazdasági meghódítását voltak hivatva szolgálni. Akár bankalapításról, akár dunai hajózásról volt szó, Ausztria mindent a maga számára monopolizált.“

„Wir haben die Donaufürstenthümer in der Tasche“, dicsekedett gróf Buol 1855-ben.

„De“ — folytatja Riker — „Ausztria nem annyira gazdasági, mint politikai érdekből ellenezte a fejedelemségek unióját. Az erdélyi és bukovinai románok nemzeti öntudatra való ébredése már befejezett dolog volt s az akkori idők minden felforgató tendenciája közül a nemzeti-ségi törekvések voltak legveszedelmesebbek a rozoga Ausztriára nézve. Nem lehet rossz néven venni Bécsből, ha félt egy olyan mozgalomtól, mely elszakadási törekvéseknek nyújtott volna tápot Magyarországon.“

„Örvendenék“, — mondta Manin 1857-ben — „ha létrejönne a két fejedelemség uniója. Nem mintha azt hinném, hogy gátat fog képezni Oroszország ellen, hanem azért, mert az unió Ausztria kárára volna.“

A KRIMI HÁBORÚ UTÁN 1856 márciusában létrejött a párizsi béke. A szerződés szerint a két fejedelemség továbbra is a török szultán szuverenitása alatt marad; Ausztria visszavonja megszálló csapatait; Oroszország visszaadja Törökországnak Besszarabia déli megyéit, tehát e terület visszacsatoltatik Moldovához s Oroszország végkép el lesz zárva a Duna deltájától, a Balkánra vezető úttól.

Volt a konferencián a fejedelemségek uniójáról is szó, de nem lett belőle semmi és Buol kijelentette, hogy Ausztria kész fegyverrel beavatkozni, ha a fejedelemségek egyesülni akarnának, „c’est pour nous une question de vie ou de mort“, reánk nézve élet és halál kérdése az unió.

De a fejedelemségek kérdése nem jutott nyugvópontra, s a hatalmaknak állandó gondot adott. Mialatt azonban a hatalmak Osbomban, Párizsban és Bécsben veszekedtek, hogy engedélyezzenek-e közös zászlót a két fejedelemség számára, a románok váratlanul eldöntötték a maguk részéről az unió kérdését: 1859 januárjában előbb Moldova, februárban Valahia választotta fejedelmévé Cuza Sándort s a két fejedelemség perszonális unióba s a hatalmak fait accompli elé kerültek.

Nem volt mit tenni. A fennálló ellentétek miatt intervencióról nem lehetett szó és a hatalmak elismerték Cuza fejedelemségét. „Pour cette fois settlement“, jegyezte meg a szultán fermánja.

Cuza hát uralkodott, míg 1866 február 22-ről 23-ra virradó éj szaka összeesküvők törtek reá s lemondásra kényszerítették.

CUZA URALKODÁSÁNAK hétesztendei történetében megtalálhatjuk a román közélet minden jellemvonását, a politikai élet forrásait, úgy amint ma láthatjuk Romániában.

1866 februárjában Göring, jassy-i porosz konzul, jelentést küldött Bismarcknak s a moldovaiakról a következőket írta:

„A moldovai oláh természettől fogva hajlik intrikára s öröme telik politikai zavarokban. Restsége és testi és lelki semmittevésre való hajlama minden komoly munkától és erőfeszítéstől visszatartja. Hiúsága és dőlyfős Önhittsége elhíti vele, hogy mindig fontos szerepet játszik. Energia és erő, elv és erkölcs, buzgalom és tennivágyás nélkül: — nem lebeg előtte soha nemes és magasztos cél, amelyért küzdeni akarna, küzdelem, amelyre vállalkoznék. Tele van a legszűkebb egoizmussal, fősvénységgel, ledérséggel, intrikákra való hajlammal és kedvvel, hogy a zavarosban halásszék.“

Ilyen volt a karaktere annak a népnek, amely a hatvanas évek európai politikájának centrumába került és forradalmak, folytonos alkotmány- és kormányválságok közepett kellett volna, hogy hazája sorsát kiküzdje.

De, mint Paul Henry megjegyzi, a hatvanas években a román nép 60 százaléka írástudatlan volt. Mi e pillanatban nem tudjuk e számot ellenőrizni, de ha igaz, akkor azzal a különös jelenséggel állunk szemben, hogy azóta, az évek múlásával a románság analfabétizmus csak növekedett, mert mint 1925-ben Anghelescu közoktatási miniszter bevallotta, a háború után a román nép 63 százaléka nem tudott írni és olvasni. A földműves ugyanazzal az ekével és szerszámmal dolgozott (és dolgozik ma is), mit ősei használtak háromszáz évvel ezelőtt. S összehasonlítva ezt a fejedelemségbeli népséget az erdélyiekkel, Riker a következőket írja:

„Az a románság, mely Erdélyben él, nagyon régen a magyarok uralma alá került s Moldova legészakibb csücskét a törökök Ausztriának engedték át 1779-ben. Későbbi történetük alatt ezek az „ultramontán“ románok sokkal felvilágosultabbak lettek, mint dunaparti testvéreik. Ha a magyarok el is nyomták őket, de kevésbé voltak idegen invázióknak kitéve s érintkezésük inkább a nyugattal, mint a kelettel volt. Talán mert az idegen uralom jobban volt érezhető s talán mert a papságuk jobb nevelésben részesült, a nemzeti öntudat e külföldi románság körében sarjadzott ki. Sok tanúbizonysága van, hogy azoknak a működése adott ösztönzést a moldo-valah mozgalmaknak. Nyugati befolyások által siettetve, e népek kulturális fejlődése sokkal magasabb volt, mint a dunamentieké.“

Riker csak Jorga könyvére hivatkozva ismeri az erdélyi románság helyzetét; mennyivel értékesebb összehasonlítást nyújthatott volna, ha belemélyedhetett volna magyar és erdélyi román forrásokba és irodalomba. A hatvanas évek közállapota és közintézményei is szomorú képet nyújtottak. Churchill jassy-i angol konzul elbeszéli, hogy a börtönök piszkosak (csakúgy, mint amilyeneknek leírta őket 1921-ben a regáti, vacareti tömlöcbe zárt erdélyi író, Slavici, „Inchisorile mele“ című könyvében),¹ a bíróságok előtti perek sohasem érnek véget, a középítmények düledezők, a közoktatás nyomorúságos. „Egy oláh“ — írja egy másik angol konzul — „semmit sem végez el, hacsak legtávolabbi kilátása is van, hogy a dolgot másvalaki elvégez számára. Nemzeti jellemvonás ez s teljesen megszokottnak és rendénvalónak tartják, hogy politikai problémáikat Európa végezze el; ők lármázáson kívül más opposzióra nem gondolnak.“

A nép nem is vesz részt a politikai eseményekben. A hatalmak az ötvenes évek végén referendumot rendeltek el, de unió, népszavazás „egy olyan elmaradott politikai felfogású“ népnek, mint a román, semmit sem jelentett. A román népnek nem volt „politikai öntudata“ s fogalma, „hogy mit jelent a két fejedelemség, vagy a román faj egyesülése“. East említi könyvében, hogy abban a tájban, mikor a hatalmak a népszavazás elrendelése felett gondolkoztak, Kisseleff tábornok, az orosz megszállás parancsnoka gúnyosan beszélt arról, hogy referendum útján akarják megtudni ennek a népnek az akaratát, mikor „halvány fogalma sincs, hogy mi legyen a véleménye“.

Egy ilyen műveletlen tömegnél szabad akaratnyilvánításnak nem lehetett értelme s igaza volt vezetőinek, ha korrupció és terror útján mutatták meg neki az utat. Miss Wanbough, a referendumokról írott standard monográfiájában részletesen leírja mindazt a visszaélést, amit a Cuza választását megelőző népszavazásoknál alkalmaztak: az unionista vezetőket elfogták, bebörtönözték, tisztviselőket, bírakat elcsaptak; a lapokat cenzúrázták, betiltották; politikai gyűléseket nem engedélyezték, a választói lajstromokat meghamisították vagy nem függesztették ki — akárcsak egy Bratianu vagy Jorga-választás alkalmával ma.

Természetesen, a nép nem törődve az ország sorsával, vérért sem volt kedve a haza földjéért, függetlenségéért, fájának egységéért ontani. A negyvennyolcadiki forradalomról, mint említettem, Riker azt írta, hogy víg-opera volt s Cuzát 1866-ban vérontás és nagyobb emóció nélkül kergették el trónjáról. „A román nép nem vérszomjas“, gúnyolódik Riker, de elfeledi, hogy az erdélyi románság történetében szerepel egy Hóra és egy Axentye Szever, és 1907-ben, a parasztlázadás alkalmával, Averescu tábornok 10.000 parasztot lövetett agyon hidegvérrel.

De a román politikát nemcsak a tömegek politikai tapasztalatlansága és nemtörődősége jellemezte:

„A román politika sohasem volt tiszta...“ — írja Riker. — „A politikai korrupció, amely még a fanarióta idők öröksége, úgy átitatta a közéletet, hogy kevés szereplő férfiú erkölce volt elég egészséges, hogy becsületes utat kövessen: a közélet mindig alá volt rendelve a meggazdagodás vágyának vagy a zsákmányon való osztózás feletti veszekedésnek.

¹ V. ö. Szász Zsombor: Erdély Romániában, 119. lap.

Ghica nyíltan bevallotta Greennek (egy másik angol konzulnak), hogy bírói ítéletet pénzért lehet venni és ha van is törvény, kétséges, hogy van e arra való az országban, aki végrehajtsa.“

„Van a románoknak“, írta a francia konzul, „néhány tisztességes vonása; de azt lehet mondani, hogy valami gonosz tündér tehetetlenségre kárhoztatta őket, úgyhogy semmire sem képesek. Egész történetük ezt tanúsítja.“

„Elismerem“, mondta rezignáltan Cuza fejedelemsége vége felé, „hogy nincs minden visszaélés kiirtva a visszaélések e klasszikus hazájából s törekvéseink egy moderm civilizáció után nem nyújtanak kielégítő eredményt, de lehet-e négyévi uralomtól generációk munkájának eredményét követelni!“ Úgy kell lenni, hogy nem lehet, mert Románia ma, három generáció után is ott van, ahol volt a múlt század hatvanas éveiben, ma is „a visszaélések klasszikus hazája.“

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT alkotmánynak és alkotmányosságnak sem volt semmi értelme: parlament, parlamenti választások, törvényhozás, üres forma mind, amire semmi sikeresség sincs. Felelős kormányra sem. „A fejedelemségeket egészen jól el lehetne kormányozni kormány nélkül is“, írta a bukaresti angol konzul Lord Lyonsnak, a konstantinápolyi angol nagykövetnek. „Árulók vagy bolondok közül kell, hogy válasszam tanácsadóimat“, mondta a fejedelem s a kettő közül, mint mondják, inkább az utóbbiak felé hajlott, mert azokban legalább bízhatott.

S nem ugyanez az értelme annak, amit 1924-ben mondtak román képviselők a parlamentben? Az alkotmány csak „fasade“, amely mögött nincs semmi. „A kormányzat“, mondta az erdélyi Popovici Mihály, „nem a közvéleményre és a közakaratra támaszkodik, hanem egy magasabbrangú korrupcióra.“

Ennek, az első ízben egyesített Moldova és Valahia népének lett 1859 elején első unionális fejedelme Cuza. Reprezentáns fia volt fájának. Senkiből, egyszerű ezredesből, Galac prefektusából lett egy bontakozó nagy eszme: a román egység eszméjének megtestesítője. Ezzel szerzett magának helyet Románia történetében s az ember azt hihetné, hogy nagy ember volt, akit népe hálája követett. Távolról sem. Cuzának sem politikai, sem kormányzói talentumai nem voltak s ezt legjobban mutatja népének klasszikus hálátlansága.

Erkölcökben laza volt, szeretőket tartott s törvénytelen gyermekeit adoptálva akart — mint beszéltek — dinasztíát alapítani. Hogy állítólag szerette a parasztot, a föld népét, — szeretetének a bojárok elleni gyűlölet volt az oka. Megpróbált alkotmányosan uralkodni s az úgynevezett „kis államcsíny“ után diktatúrával folytatta. Népe között senki sem szerette, hívei nem voltak, háta megett folyton folyt a balkán-módi konspirálás. Hetekkel lemondatása előtt egy éjjel kiszégezték palotája kapujára a hirdetést, hogy „ez a ház kiadó“. De Cuza nem vette észre s ha észre is vette volna, sem lett volna erélye, hogy szembeszálljon a lázadókkal. A felgyülemlett gyűlöletből nem vett észre semmit s február 22-én éjfélig mulatott és szeretőjével, Obrenovics hercegnővel feküdt le, mielőtt az összeesküvők kihúzták ágyából s kikergették az országból.

Hogy az összeesküvők hajlandók lettek volna vérüket is ontani, ha forradalomra kerül a sor, — az kétséges, jegyzi meg Riker. A nép egykedvűen fogadta a változást és belenyugodott, hogy a román unió első megszemélyesítője számkivetésbe ment.

A KÉT FEJEDELEMSÉG uralkodó után kellett hogy nézzen; de a dolog nem volt könnyű. A nép, illetve a vezetők, idegen herceget akartak keresni a trónra. De a hatalmak nem akarták s az unió fenntartása sem volt mindenkikűk Ínyére. Cuzát csak „pour cette fois settlement“ ismerték el, mint az egyesített fejedelemségek uralkodóját. A két fejedelemség pedig nem tudott dinasztiát produkálni.

Flandriái és Leuchtenbergi hercegek kandidatúrája után kalandos véletlen Hohenzollem dinasztiát ültetett a két fejedelemség trónjára és a két fejedelemségből „Románia“, tíz év múltán királyság és egy félszázad után „Nagyrománia“ lett. I. Carol hosszasan uralkodott, de népének jelleme és erkölce nem változott. A mai Románia kétségbevonhatatlanul mutatja, hogy közélete és közéleti erkölce a fanarióta és a fejedelemségkori múlton alapul.

SZÁSZ ZSOMBOR